

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 304.42

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.63.1>

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА: ГІДНІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ

Ілля Бердник

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кафедра філософії та культурології
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-5783-9191>*

Ольга Рупташ

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кафедра філософії та культурології
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5398-7898>*

Статтю присвячено філософському аналізу інклюзії як морально-нормативного принципу сучасного суспільства. У роботі обґрунтовується, що ідея інклюзії виходить за межі соціальної політики й постає комплексною етичною моделлю співжиття, заснованою на ідеях людської гідності, справедливості та взаємного визнання. Теоретичну основу дослідження становлять концепції І. Канта, Дж. Ролза, А. Сена, М. Нуссбаум та А. Хоннети, які формують цілісний підхід до розуміння рівності можливостей, нормативної структури соціального порядку та інтерсуб'єктивних умов людської самореалізації. Показано, що в Ролзовій моделі базової структури суспільства інклюзія набуває статусу конститутивного принципу справедливості, тоді як у підході здатностей Сена-Нуссбаум вона розкривається як простір реальних можливостей бути й діяти відповідно до власного уявлення про гідне життя. Філософія визнання А. Хоннети доповнює цей контекст, висвітлюючи роль інтерсуб'єктивних стосунків у формуванні самоповаги та соціальної інтеграції. У статті також простежено нормативну еволюцію концепту інклюзії в міжнародних документах – Саламанській декларації, Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, стратегіях ЄС – та його імплементацію в українських державних програмах, зокрема Національній стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні. Показано, що інклюзія в сучасному українському контексті є не лише соціальною технологією, а й стратегічним ціннісним орієнтиром, який визначає параметри сталого та справедливого суспільного розвитку в умовах війни та післявоєнної відбудови. Зроблено висновок, що інтеграція принципів гідності, справедливості та визнання створює філософське підґрунтя інклюзивного суспільства як простору людської гідності, рівності можливостей та участі всіх громадян у соціальному житті.

Ключові слова: інклюзія, гідність, справедливість, рівність можливостей, визнання, підхід здатностей, інклюзивне суспільство, соціальна філософія, принципи етики.

Постановка проблеми. Сучасні трансформації суспільства супроводжуються поглибленням уваги до проблеми людської гідності, рівності доступу до соціальних благ, можливостей розвитку та суспільної участі. Питання інклюзії виходить за межі соціальної політики та педагогіки, формуючись як широка філософська парадигма співбуття, спрямована на визнання цінності кожної особистості та усунення бар'єрів соціальної участі. В умовах війни та суспільної вразливості особливої актуальності набуває осмислення

інклюзії як морального та нормативного орієнтиру соціального розвитку, заснованого на принципі гідності, справедливості та взаємного визнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних підходах інклюзія розглядається як принцип демократичного суспільства, що передбачає рівність можливостей (М. Нуссбаум, А. Сен) [1; 2; 3; 4] і соціальне визнання (А. Хоннет) [5]. Питання соціальної рівності та справедливості аналізувалися в працях Дж. Ролза [6], А. Сен [7], М. Нуссбаум [8] та ін. Водночас український гуманітарний дискурс зосереджується переважно на педагогічних, психологічних та правових аспектах інклюзії, тоді як її філософські засади залишаються недостатньо вивченими. Невирішеним залишається питання концептуального обґрунтування інклюзії як моральної моделі співжиття в суспільстві, яке переживає кризу, війну та соціальну нерівність.

Мета та завдання. Мета дослідження – виявлення філософських засад інклюзії як морального імперативу сучасного суспільства, заснованого на принципах справедливості, гідності та взаємного визнання. Завдання дослідження передбачають: а) окреслити нормативні та етичні виміри інклюзивності; б) проаналізувати внесок Дж. Ролза, А. Сена, М. Нуссбаум та А. Хоннета у формування концепту інклюзивного суспільства; в) показати зв'язок інклюзії з ідеями гідності, справедливості та соціального визнання; г) виявити значення інклюзивного підходу для сучасної України в умовах воєнних та післявоєнних викликів.

Методи дослідження. Методологічною основою є нормативно-етичний аналіз, герменевтика, структурно-функціональний підхід, а також принципи порівняльного філософського аналізу. Застосовано елементи критичного дискурсивного підходу до суспільних трансформацій.

Наукова новизна. Новизна дослідження полягає у філософському осмисленні інклюзії як нормативного принципу соціального порядку, заснованого на гідності, справедливості та визнанні, а також у виявленні потенціалу цих категорій для формування етичної рамки інклюзивного розвитку в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивне суспільство розглядається як нормативно-етичний проєкт, що ґрунтується на фундаментальному визнанні внутрішньої цінності кожної особистості та необхідності гарантування умов для її повноцінного саморозкриття. Його філософське підґрунтя формується на синергії трьох ключових концептів: гідності, справедливості та соціального визнання. Ці категорії визначають не лише нормативну структуру демократичного ладу, а й окреслюють моральний імператив людського співіснування, де право на приналежність і право на інклюзію є базовими елементами соціального порядку.

У класичній деонтологічній етичній парадигмі для розуміння інклюзії можна виокремити кантівське поняття гідності (*Würde*) як внутрішньої безумовної самоцінності людини. Ця цінність зумовлює її трактування як цілі самої собою, яка не залежить від природних здібностей, соціального статусу, функціональної корисності чи внеску в суспільство.

Визнання гідності передбачає рівність морального статусу, а отже, й рівність морального права на участь у суспільному житті. І хоча в Кантовій моделі держави присутнє розрізнення активних і пасивних суб'єктів (перші – прямо чи опосередковано, шляхом виборів, беруть участь у створенні законодавства, другі – діти й жінки, як фінансово залежні, не беруть участь у визначенні законів, але є рівноправними суб'єктами права). Визнання формальної рівності було значним кроком на шляху до прогресу в розумінні рівноправності як засадничого принципу соціальної організації.

Фундаментальний принцип поваги до гідності найкраще виражений у другій формулі категоричного імперативу І. Канта: «Чини так, щоб ти завжди ставився до людства – і в своїй особі, і в особі будь-кого іншого – так само як до мети, і ніколи лише як до засобу» [9, р. 46–47].

У такій перспективі інклюзивність не може розглядатися як «пільга» чи форма соціальної компенсації. Навпаки, вона є прямим результатом морального імперативу: повага до особистої гідності вимагає від суспільства не лише уникнення дискримінації та пасивного прийняття, а й активного та інституціоцізованого створення умов для повноцінної участі всіх громадян.

Філософська концепція Дж. Ролза «Справедливість як чесність» (Justice as Fairness) є фундаментальною для розуміння інституційного підходу до соціальної рівності. Вона формулює засади, за якими суспільні інститути мають бути організовані так, щоб гарантувати базові права, свободи та чесну рівність можливостей усім членам спільноти. Ця концепція формує інституційний вимір інклюзії, оскільки її предметом є базова структура суспільства – спосіб, в який головні соціальні інститути – конституційний лад, правові норми, економічні та соціальні домовленості – розподіляють фундаментальні права й обов'язки та визначають частку соціальних і економічних переваг. Принципи справедливості, вибрані в початковій позиції, призначені для реалізації саме в цій базовій структурі – вони роблять інклюзію не предметом приватної доброчинності, а системною вимогою демократичного ладу.

Центральною методологічною умовою для виведення принципів справедливості є початкова позиція (original position) – гіпотетичний стан, в якому раціональні суб'єкти вибирають засадничі принципи суспільного порядку, перебуваючи за «завісою незнання» (veil of ignorance). Мета цього уявного експерименту – забезпечення умов неупередженості шляхом усунення впливу особистих інтересів та випадкових обставин, як-от класове становище, соціальний статус, природні здібності чи психологічні схильності учасників дискусії під час формулювання принципів справедливості.

Дж. Ролз описує це так: «Я припускаю, що сторони перебувають за завісою невігластва. Вони не знають, як різні альтернативи вплинуть на їхній власний конкретний випадок, і вони зобов'язані оцінювати принципи виключно на основі загальних міркувань <...> По-перше, ніхто не знає свого місця в суспільстві, свого класового становища чи соціального статусу; вони також не знають своєї долі в розподілі природних ресурсів та здібностей, свого інтелекту та сили тощо. Знову ж таки, ніхто не знає своїх уявлень про добро <...> чи навіть особливих рис своєї психології» [6, р. 122]. «Завіса незнання» забезпечує підстави для вибору принципів справедливості, що є регулятивними в нормативній, соціальній та економічній площинах. Перший принцип забезпечує рівні права на основні свободи. Другий принцип визнає наявну нерівність і потребу в диференціюванні (Difference Principle) задля забезпечення найбільшої вигоди для найменш успішних громадян, а також чесну рівність можливостей бути обраним на посаду. Цей принцип – ключовий механізм, який визначає допустимі межі нерівності, але не гарантує залучення найменш привілейованих членів суспільства. Згідно з Дж. Ролзом, будь-яка нерівність виправдана лише тоді, коли вона функціонує на користь найменш забезпечених: «Припускаючи, що існують інституції, необхідні для рівної свободи та чесної рівності можливостей, більші очікування тих, хто перебуває у кращому становищі, є справедливими тоді й тільки тоді, якщо вони є частиною схеми, яка покращує очікування найменш привілейованих членів суспільства» [6, р. 65].

Отже, в концепції Дж. Ролза визнається справедливою турбота про кожного громадянина як одна з цілей ліберально-демократичного ладу, але збереження диференціації на

основі формально рівних можливостей брати участь у поданні на посаду не забезпечує реальних можливостей бути обраним, а отже інтегрованим у базову структуру суспільства. Таким чином, у межах цієї теорії інклюзія можлива як мета, але не гарантована засобами справедливої реалізації права кожного на участь у соціальних процесах.

Підхід здатностей (Capability Approach), запропонований А. Сеном і розвинений М. Нуссбаум, пропонує нову оптику розуміння соціальної справедливості. Його ключове питання – «що кожна людина реально може робити та ким може бути» [3]. Тим самим фокус зміщується від формальної рівності прав до реальних можливостей дії, тобто до простору субстанційних свобод.

На думку А. Сена, концентрація уваги лише на інституційних механізмах не відображає сутності справедливості, якщо не враховується життя, яким живуть люди насправді. Він зауважує, що чимало провідних теорій справедливості (серед яких і «справедливість як чесність» Ролза) зосереджуються на установленні справедливих інституцій, нехтуючи поведінковими рисами учасників соціальних взаємодій як похідними чи другорядними. І справді, важко не погодитися, що сам інститут сім'ї, до прикладу, не може знецінити несправедлива поведінка окремих осіб у цій сім'ї. Сен стверджує, що «існують серйозні обмеження в цій переважній концентрації на інституціях <...> а не на житті, яке люди здатні вести. Зосередження уваги на реальному житті в оцінці справедливості має багато далекосяжних наслідків для природи та охоплення ідеї справедливості» [7, с. 11]. Отже, справедливість у А. Сена постає не як відповідність певним правилам чи моделям, а як здатність людей реалізовувати власні життєві проекти, що є головним нормативним критерієм і для інклюзивного суспільства.

У своїй версії цієї теорії М. Нуссбаум розробляє перелік десяти центральних людських здатностей як еталону гідного життя. Вона наголошує, що «деякі життєві умови дають людям можливість жити гідно, а інші – ні» [3]. Тому держава зобов'язана забезпечити мінімальний поріг можливостей у ключових сферах – життя, здоров'я, освіти, участі, свободи вибору, індивідуально-особистої та політичної афіліації – щоб життя кожної людини було «гідним людської гідності».

У поєднанні з Ролзовою ідеєю базової структури справедливості підхід здатностей утворює операційний еталон інклюзії: справедливе суспільство – це не те, де всі формально рівні, а те, де кожен має реальні можливості бути й діяти відповідно до власного уявлення про гідне життя.

У філософії соціального визнання А. Хоннета проблема інклюзії набуває антропологічного виміру. Якщо підхід здатностей окреслює умови справедливого розподілу можливостей, то концепція А. Хоннета показує, чому без взаємного прийняття ці можливості залишаються незавершеними. Соціальна інтеграція, на його переконання, можлива лише там, де індивід відчуває себе учасником морального кола взаємоповаги – інтерсуб'єктивного середовища, в якому гідність кожного підтверджується іншими.

У книзі «Боротьба за визнання: моральна граматики соціальних конфліктів» [5] філософ аналізує взаємну пов'язаність трьох форм цього процесу – любові, права та солідарності. Любов формує емоційне підґрунтя довіри до себе, права забезпечують юридичне підтвердження автономії особи, а солідарність створює простір соціальної поваги, в якому цінується унікальний внесок кожного. Порушення будь-якої із цих сфер веде до знецінення особистості, що А. Хоннет тлумачить як моральну образу, яка підриває здатність людини до самореалізації.

Отже, інклюзія в цьому сенсі – це не просто участь у суспільних процесах, а етична вимога взаємоповаги, без якої неможлива повноцінна свобода. Вона поєднує моральний,

правовий і соціальний виміри життя, перетворюючи належність до спільноти на основу внутрішньої гідності. Саме тому соціальні інституції мають не лише гарантувати права, а й формувати культуру взаємного прийняття, в якій гідність кожного підкріплюється практиками поваги, інклюзії та солідарності.

Після окреслення морально-філософських засад інклюзії логічним кроком є звернення до її соціально-нормативних вимірів. Ідеї, сформульовані в працях М. Нуссбаум [10] та І. Робейнс [11], визначають сучасну гуманістичну парадигму, в якій інклюзія постає як показник реалізації людських можливостей і здатності до автономного життя. Концепція соціальної справедливості в трактуванні Т. Младенова [12] висвітлює межі ліберального розуміння рівності там, де формальні права не гарантують реальної участі та доступу до суспільних благ. Дослідження «прожитого громадянства» (lived citizenship), здійснене К. Калліо, Б. Вуд та Й. Геклі [13], поглиблює це бачення, показуючи, що громадянство функціонує не лише як юридичний статус, а й як щоденна практика взаємної поваги, належності та здатності діяти. Такий підхід підкреслює, що реальна інклюзія формується у просторі пережитого досвіду, де індивід стикається з можливостями та обмеженнями, які не завжди фіксуються у правових документах.

Зазначені теоретичні концепції отримали нормативне закріплення на міжнародному та національному рівнях, утворивши цілісну систему соціальних, правових та політичних стандартів інклюзії.

Українські дослідники, зокрема О. Попова [14] та М. Бойченко [15], інтегрують ці підходи у власні концептуальні моделі, аналізуючи інклюзію в контексті соціальної стійкості та післявоєнного гуманізму. Вони підкреслюють, що інклюзія в сучасному українському суспільстві є не лише соціальною технологією, а й ціннісним орієнтиром розвитку.

Міжнародно-правова та політична легітимація ідеї інклюзії ґрунтується на комплексі документів, які поступово сформували глобальний стандарт рівності та участі. Поворотним моментом стало ухвалення Саламанської декларації про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994), в якій проголошено, що «школи повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві або інші особливості» [16]. Цей документ заклав принцип універсального доступу, що згодом поширився на інші сфери соціальної політики.

Наступним кроком стало ухвалення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року [17], що закріпила перехід від медичної до соціально-правової моделі інвалідності. У документі визначено обов'язок держав «забезпечити повну і ефективну участь та інтеграцію осіб з інвалідністю в суспільне життя» (Ст. 3), а також гарантувати доступність, освіту, працю, політичну участь і культурне самовираження. Конвенція визначила інклюзію як системне усунення бар'єрів середовища та дискримінаційних практик.

У межах Європейського Союзу інклюзія розглядається як стратегічний напрям політики прав людини і соціальної згуртованості. У таких документах, як «Союз рівності – Стратегія забезпечення прав людей з інвалідністю 2021–2030 рр.» (Union of equality – Strategy for the rights of persons with disabilities 2021–2030) [18], інклюзія визначається ключовою умовою сталого розвитку та демократії участі. Європейська Комісія наголошує на необхідності інтеграції принципів рівності у всі політичні рішення, що перегукується з ідеєю справедливості Дж. Ролза як чесності.

Україна, орієнтуючись на міжнародні стандарти, адаптувала їх у свою нормативну базу. Програмним документом постає Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [19], що визначає шість ключових напрямів безбар'єрності:

фізичну, цифрову, інформаційну, освітню, економічну та суспільно-громадянську. Стратегія розглядає інклюзію як компонент людського розвитку та громадянської гідності, поєднуючи нормативні принципи з практичними завданнями: створення універсального дизайну, забезпечення доступу до освіти, підтримку працевлаштування та розширення участі у прийнятті рішень.

Отже, нормативна основа інклюзії визначає багаторівневу систему, в якій міжнародні стандарти поєднуються з національними політиками. Вона демонструє перехід від декларативного розуміння прав до створення дієвих механізмів їх реалізації, перетворюючи інклюзію на конкретну політико-правову практику, що забезпечує гідність, рівність, справедливість можливостей і участі громадян у соціальному житті.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дозволило встановити, що інклюзія має стале філософське підґрунтя, засноване на взаємному доповненні таких ключових категорій, як гідність, справедливість і соціальне визнання. Показано, що усвідомлене формування інклюзивного середовища в медичній, педагогічній чи будь-якій іншій соціальній практиці можливе на основі розуміння філософсько-нормативних принципів справедливого суспільства.

Уточнено значення деонтологічної етики І. Канта для розуміння гідності як універсальної моральної підстави рівності. Розкрито інституційний вимір справедливості в концепції Дж. Ролза, відповідно до якої базова структура суспільства має забезпечувати доступ до прав і можливостей для всіх його членів. Проаналізовано підхід здатностей А. Сена та М. Нуссбаум, який конкретизує критерії справедливості через простір субстанційних свобод і можливостей самореалізації. Продемонстровано, що концепція соціального визнання А. Хоннета виявляє антропологічні умови інклюзії, підкреслюючи необхідність інтерсуб'єктивного середовища взаємної поваги для повноцінної участі індивіда в суспільному житті.

Узагальнено нормативно-правовий контекст інклюзії, що включає міжнародні документи (Саламанська декларація, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, стратегічні програми ЄС) та національні політики України (Національна стратегія безбар'єрності). Встановлено, що сучасний інклюзивний підхід передбачає перехід від декларативних норм до практик усунення бар'єрів і розширення можливостей участі.

Перспективи подальших розвідок полягають у: а) поглибленні аналізу морально-психологічних підстав інклюзії та їх ролі у формуванні суб'єктивного досвіду належності; б) дослідженні механізмів інституційного забезпечення культури взаємного визнання; в) вивченні інклюзії в контексті післявоєнної відбудови України як чинника соціальної стійкості та демократичного розвитку; г) розширенні міждисциплінарних підходів до інклюзії, зокрема через поєднання філософії, гуманітарних та соціально-поведінкових наук.

Список використаної літератури

1. Nussbaum, Martha C. and Sen, Amartya K. (eds). *The Quality of Life*, Oxford: Clarendon Press. 1993. 453 p.
2. Nussbaum M. C. *Capabilities as Fundamental Entitlement: Sen and Social Justice*, *Feminist Economics*, 9(2-3), 2003, P. 33–59. <https://doi.org/10.1080/1354570022000077926>.
3. Nussbaum M. *Creating Capabilities: The Human Development Approach* [Електронне видання]. Cambridge, London : The Belknap Press of Harvard University Press, 2011. 252 p.
4. Sen A. K. *Human Rights and Capabilities*, *Journal of Human Development*, 6(2), 2005, P. 151–166. <https://doi.org/10.1080/14649880500120491>.
5. Honneth A. *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge, Oxford : Polity Press, 1995. 224 p.

6. Rawls J. A Theory of Justice. Revised Edition. Cambridge; Massachusetts : The Belknap Press of Harvard University Press, 1999. 538 p.
7. Sen A. The Idea of Justice. Cambridge, Massachusetts : The Belknap Press of Harvard University Press, 2009. 468 p.
8. Nussbaum, Martha C. *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge, MA: Harvard University Press, Belknap Press, 2006. 487 p.
9. Kant I. *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. New Haven and London : Yale University Press, 2002. XVIII, 194 p.
10. Nussbaum M. *The Cosmopolitan Tradition: A Noble but Flawed Ideal*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2020. 224 p.
11. Robeyns I. *Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined*. Cambridge : Open Book Publishers, 2017. 256 p.
12. Mladenov T. Disability and social justice. *Disability & Society*. 2016. № 3(9). P. 1226–1241. DOI: <https://doi.org/10.1080/09687599.2016.1256273>.
13. Kallio, K. P., Wood, B. E., & Häkli, J. Lived citizenship: Conceptualising an emerging field. *Citizenship studies*. 2020. № 24(6). P. 713–729. DOI: <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1739227>.
14. Попова О.Л. Інклюзивний розвиток: нова концепція чи оновлення концепції сталого розвитку? *Економічне прогнозування*. 2020. № 1. С. 128–141. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2020.01.128>.
15. Бойченко М. Філософія формування культури соціальної інклюзії для повоєнного українського суспільства. *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект* : Матеріали X міжнародної науково-теоретичної конференції (21-22 берез. 2024 р., м. Черкаси). Черкаси : ЧДТУ, 2024. С. 47–51.
16. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість, Саламанка, Іспанія, 7–10 червня 1994 р. [Електронний документ]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94?find=1&text=%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8+%D0%BC%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C#w1_1 (дата звернення: 20.11.2025).
17. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 13 груд. 2006 р. URL: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd> (дата звернення: 6.11.2025).
18. European Commission: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, *Union of equality – Strategy for the rights of persons with disabilities 2021-2030*, Publications Office, 2021, URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/31633> (дата звернення: 20.11.2025).
19. Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2021 р. № 366-р. URL: <https://mtu.gov.ua/files/Barrier-Free%20Strategy.pdf> (дата звернення: 4.11.2025).

**THE PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF AN INCLUSIVE SOCIETY:
DIGNITY, JUSTICE AND MUTUAL RECOGNITION****Ilia Berdnyk**

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Department of Philosophy and Cultural Studies
Kotsiubynskoho St., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-5783-9191>*

Olha Ruptash

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Department of Philosophy and Cultural Studies
Kotsiubynskoho St., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5398-7898>*

The article offers a philosophical analysis of inclusion as a moral and normative principle of contemporary society. It argues that inclusion extends beyond the fields of social policy and education, forming a comprehensive ethical model of coexistence grounded in human dignity, justice, and mutual recognition. The theoretical framework draws on the concepts of I. Kant, J. Rawls, A. Sen, M. Nussbaum, and A. Honneth, who together shape an integrated understanding of equality of opportunities, the normative structure of social order, and the intersubjective conditions of human self-realization. The study demonstrates that, within Rawls's model of the basic structure of society, inclusion becomes a constitutive principle of justice, while in the capability approach of Sen–Nussbaum it is understood as the space of real freedoms and opportunities to live a dignified life. Honneth's philosophy of recognition further highlights the role of intersubjective relations in sustaining self-respect and social integration. The article also traces the normative development of inclusion in key international documents – the Salamanca Statement, the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, and EU strategies – and examines its implementation in Ukrainian state policies, particularly the National Barrier-Free Strategy. It is concluded that inclusion, in the contemporary Ukrainian context, functions not merely as a social technology but as a strategic value-oriented framework essential for sustainable and just societal development in times of war and post-war recovery. Integrating the principles of dignity, justice, and recognition provides a solid philosophical foundation for understanding the inclusive society as a space of equal opportunities, participation, and human dignity.

Key words: inclusion, dignity, justice, equality of opportunities, recognition, capability approach, inclusive society, social philosophy, ethics principles.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025